

K USTVARJALNOSTI IN INOVACIJAM V VSEŽIVLJENJSKEM OKOLJU

Prostorsko-sociološki in urbanistični vidiki

Povzetek. Ozaveščenost o pomenu in prizadevanja za krepitev ustvarjalnosti in inovativnosti na vseh ravneh se povečujejo. Toda prevladujoča miselnost in praksa delovanja sta v veliki meri zamejeni v preozke in dandanes že preživele prostorske, sektorske, institucionalne, disciplinarne, statusne (hierarhične) in profesionalne okvire. Ustvarjalno okolje temelji na možnostih za povezovanje raznovrstnosti. Kjer in kadar so le-te zamejene, je zamejena tudi ustvarjalnost. Najbolj ustvarjalno je torej tisto okolje, ki omogoča integralno vključevanje vseh življenjskih sfer (dela, bivanja, rekreacije, upravljanja) in ga lahko označujemo kot vseživljenjsko okolje. Avtor nakazuje potrebo in možnosti za poenoteno obravnavanje tehnološke inovativnosti in kulturno-umetniške ustvarjalnosti ter za njuno vključevanje v prostorsko in urbanistično načrtovanje v času, ko je vsaj načelno že presežena conska organizacija prostora. Prikazani so številna odprta vprašanja in izkušnje iz Kopra, Slovenske Istre in Primorske.

Ključni pojmi: *ustvarjalnost, inovacije, integracija raznovrstnosti, mesto, vseživljenjsko okolje, delo, bivanje, rekreacija, Slovenska Istra, Koper.*

Uvod

Na tem mestu bom poskušal prispevati k ozaveščanju o razmerah in možnostih za uveljavljanje ustvarjalnosti in inovacij, še zlasti v usmerjanju »prostorskega razvoja« na lokalni ravni. Pri tem se opiram na bogatejše svetovne izkušnje in posplošitve, hkrati pa le-te poskušam navezovati na konkretne primere, probleme in okoliščine, zlasti na Koprskem oziroma na Primorskem.

Ustvarjalnost zadeva porajanje novih idej in predstavlja prvi pogoj za to, da pride do inovacije, pri kateri gre tudi za porajanje, predvsem pa za upora-

* Akademik dr. Zdravko Mlinar, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

bo ustvarjalnih idej v določenem specifičnem kontekstu. Vse bolj sproščeni tokovi informacij pa predstavljajo podlago za razmah ustvarjalnosti ter za pogostejše pojavljanje in hitrejšje razširjanje inovacij v prostoru.

Vendar je v raziskovanju ustvarjalnosti doslej prevladovalo zanimanje za ustvarjalnega *posameznika*, zapostavljeni so bili družbeni kontekst, družbena ustvarjalnost in inovativnost. Zanimanje za »*inovativno okolje*« pa je največkrat vsebinsko in prostorsko osredotočeno in zamejeno na delovne organizacije. Doslej je nasploh prevladovalo ločeno obravnavanje *ustvarjalnosti in inovacij*; prvo je bilo značilno za kulturno-umetniško področje, drugo za tehnološko-ekonomsko sfero. Prav v zadnjem času pa se razširja pozornost na celotno krajevno oziroma mestno in regionalno okolje ter se nakazuje zблиževanje, ki bo verjetno privedlo tudi do zavestnega in načrtnega povezovanja med njima.

Ekonomska in profitna motiviranost je privedla do tega, da je velika pozornost, ki se jo posveča tehnološkim inovacijam, zelo zasenčila druga področja ustvarjalnosti v vsakdanjem življenjskem okolju. Ne da bi podcenjevali tehnološke inovacije, ki so nujne za gospodarsko rast in preživetje v vse bolj konkurenčnem svetovnem gospodarstvu, pa je prav s prostorsko-sociološkega in z urbanističnega vidika potrebno uveljavljati *bolj celostno* upoštevanje okolja, ki je spodbudno ali nespodbudno za ustvarjalnost in inovacije.

Prav to si zastavljam kot nalogo na tem mestu. Tistemu, kar je bilo doslej najbolj zapostavljeno, poizkušam zagotoviti prednostno obravnavo, četudi to pomeni, da imam na voljo najmanj spoznanj, na katera bi se lahko opiral tako v lokalnem in regionalnem merilu, na Koprskem oziroma na Primorskem, kot v svetovnem merilu. To pomeni, da ne sprejemam doslej značilnih *zamejitev* na (izoliranega) *posameznika*, *sektor* (resor, domeno) ali *institucijo*, temveč razširjam pojasnjevanje ustvarjalnosti in inovacij tudi na *bivalno* in *vseživljenjsko okolje*. Tu torej ne gre (predvsem) za nekakšne alternative, temveč (bolj) za razširitev ter za bolj povezano in celostno, kontekstualno pojasnjevanje. Jan Makarovič je v svoji Antropologiji ustvarjalnosti (2003) na teoretični ravni že hkratno obravnaval tako ustvarjalnost posameznika kot tudi pomen družbenorazvojnega konteksta. Na tem mestu pa se osredotočam na prostorsko organizacijo življenja ljudi in na njeno potencialno razvojno vlogo.

Podjetniški interes za »raziskovanje in razvoj« kot izhodišče za preživetje v kontekstu svetovne konkurence ostaja in celo povečuje svoj pomen. Tudi ustanavljanje novih univerz, fakultet, inštitutov, inkubatorjev ter znanstvenih in tehnoloških parkov je prav zdaj na pohodu. Do tega prihaja celo z večdesetletno zamudo, potem ko pri nas ni bilo pravega zanimanja za inovativna prizadevanja, kakršna so Silicijeva dolina v ZDA, Sophia Antipolis v južni Franciji, v naši neposredni soseščini pa Area Science Park v Padričah in Bazovici v Italiji in Silicon Alps na avstrijskem Koroškem. V slovenski javnosti je vse to

le malo znano in povsem zapostavljeno v razmerju do (dnevno) političnega dogajanja. Pojavljajo pa se tudi velike razlike med podjetji; nekatera dosti vlagajo v svojo razvojno-inovativno dejavnost, druga bolj računajo na pritegovanje novega znanja od drugod.

Med najpomembnejše premike na Koprskem lahko štejejo ustanovitev Univerze na Primorskem s sedežem v Kopru in njenimi enotami oziroma izpostavami v več krajih na Primorskem in drugod. Prav z njeno ustanovitvijo se je pojavilo *kondenzacijsko jedro* za pritegovanje in uveljavljanje ustvarjalnih izobražencev (ob koncu leta 2007 že 370 zaposlenih). Šele s tem je izrazilo stopilo v ospredje vprašanje, *kako pritegovati in obdržati* »delavce znanja«, ki je bilo na Koprskem, pa tudi v slovenskem merilu – v primerjavi z drugimi razvitimi državami – pred tem močno zapostavljeno.¹ V kontekstu informacijske dobe in vključevanja v družbo znanja univerza dobiva vse večjo vlogo. Vendar tudi izobraževanja in raziskovanja ne razumem kot ločene sfere same zase, temveč v prepletanju z bivanjem in kot sestavini vseživljenjskega okolja, še posebej v okviru univerzitetnega mesta. Tako nakazujem usmeritev, ki presega formalno-organizacijske okvire in razkriva *neformalno sfero* delovanja in življenja. Tudi inovativnosti, ki je sicer osredotočena v določenih organizacijskih enotah in pri nekaterih profesionalnih kategorijah, kot so znanstveniki, strokovnjaki za informacijsko tehnologijo, arhitekti, planerji, inženirji, oblikovalci, poslovni ljudje ipd., ni mogoče povsem zamejiti. Tega se zavedajo tako v številnih podjetjih (npr. v Cimosu v Kopru, kjer vse zaposlene spodbujajo k inovacijam, podobno tudi v Hidriji, npr. v Godoviču) kot v nekaterih občinah, v katerih se s pridom opirajo na nove možnosti, ki jih informacijsko-komunikacijska tehnologija (IKT) odpira za izražanje oziroma uveljavljanje inovativnih pobud prebivalcev nasploh.²

Ustvarjalnost kot povezovanje raznovrstnosti

Številni avtorji bolj ali manj fragmentarno nakazujejo povezanost ustvarjalnosti z raznovrstnostjo, še zlasti tisti, ki pojasnjujejo ustvarjalnost v mestih. Raznovrstnost se izraža že v naravnih danostih, tako kot npr. v krajinski in biotski raznovrstnosti³, v raznovrstnosti ljudi, ki – v kontekstu globalizacije – prihajajo z vsega sveta, v raznovrstnosti arhitekturne in sploh kulturne dediščine, v raznovrstnosti zaposlitev, rekreacijskih možnosti ...

¹ Posebnost na območju nekdanje cone B po drugi svetovni vojni je bilo priseljevanje v izpraznjena mesta in zaposlovanje v novoustanovljenih podjetjih, ki so sicer potrebovala tako umske kot fizične delavce, vendar množično predvsem slednje.

² V Mestni občini Celje so se izkazali s posebno pozornostjo do pobud in novih idej prebivalcev, ko so uvedli »Servis 48«, s katerim so se zavezali, da jim zagotovijo odziv v 48 urah. Celo v »znanstvenem mestu«, kot je Sophia Antipolis v Franciji pa jim ni odveč, da so ob vseh raziskovalnih inštitutih še v javnih prostorih postavili posebne nabiralnike za zbiranje novih idej od vseh tam bivajočih prebivalcev.

³ Slovenijo označuje zelo visoka stopnja krajinske in biotske raznovrstnosti, relativno nižja pa je

Raznoverstnost sama po sebi pa še ni zadosti, da bi prišlo do porajanja novega. Večja raznoverstnost lahko privede tudi do nasprotij in ločevanja, na osnovi katerega se vzpostavijo spet bolj homogene enote v ožjem merilu. Šele s povezovanjem in kombiniranjem različnih *ljudi, stvari in idej* oz. informacij v prostoru se porajajo novosti in uveljavljajo inovacije v praksi.⁴ Do tega pa ne pride niti ob popolnem prevladovanju podobnosti v homogenih populacijah niti tedaj, ko gre za velike razlike, brez zadostne skupne podlage. Največjo ustvarjalnost je mogoče doseči v situacijah (skupinah, okoljih), v katerih imajo udeleženci *dosti skupnega* (veliko podobnosti) in se hkrati *razlikujejo* med seboj. Druženje le na osnovi podobnosti je brezplodno, podobno kot kopičenje raznoverstnosti, ki ne najde skupnih imenovalcev. IKT pa na splošno pospešuje tokove informacij in povečuje dostopnost do *raznoverstnosti* le-teh in tudi možnosti njihovega *povezovanja*. Tako se nakazuje tudi splošni trend prehajanja od večkulturnega k medkulturnemu okolju. V zvezi s tem je že Alvin Toffler zapisal:

»Čim bolj smo si podobni, tem manj je potrebno, da kaj vemo drug o drugem, da bi bili zmožni predvideti vedenje drug drugega. Ko ljudje okrog nas postajajo bolj individualizirani in niso več le množica, potrebujemo več informacij – znakov in ključev – da bi vsaj v grobo predvideli, kako se bodo vedli do nas. In če tega ne moremo napovedati, tudi ne moremo delati ali celo živeti skupaj (Toffler, 1981: 155).

Na ta način nakazujem *najbolj splošno izhodišče* za to, da bi visoko vrednotenje ustvarjalnosti v strategijah za preživetje v kontekstu svetovne tekmovalnosti (Barcelonska strategija EU) lahko vključevali v prostorsko in urbaniščno načrtovanje, ki si doslej te naloge niti nista zastavljala. Pri tem gre po eni strani za dolgoročen proces, ki sva ga Teune in jaz (Teune, Mlinar, 1978) obravnavala kot »*integracijo raznoverstnosti*« v smislu razvojne logike družbenih sistemov; po drugi strani pa se s tem odpirajo možnosti za *zavestno in načrtno* ustvarjanje ustvarjalnih in inovativnih okolij v ožjih in širših prostorskih okvirih.

Če na tem mestu pustimo ob strani psihologijo ustvarjalnosti, ki se posveča posamezniku, pa nam zgoraj nakazano lahko ponuja vsaj splošne usmeritve za prostorsko organizacijo vsakdanjega življenjskega okolja ali pa vsaj predstavlja izziv za *ozaveščanje* o dilemah, ki so jih doslej v urbanizmu ter

(npr. etnična) heterogenost prebivalstva, pri čemer pa odstopa območje Slovenske Istre predvsem zaradi velikega odseljavanja in priseljavanja. Z vidika biotske raznoverstnosti je povedna ocena, da živi v Sloveniji okrog 13.000 do 15.000 živalskih vrst in več kot 3.200 rastlin, kar jo uvršča med najvišje v Evropi in v svetu.

⁴ Še bolj razčlenjeno je razlikovanje med biotsko, krajinsko, arhitekturno, populacijsko (tudi etnično) in kulturno raznoverstnostjo, kar vse je pomembno za pritegovanje ustvarjalnih izobražencev.

prostorski politiki puščali ob strani. Prevladalo je sicer kritično zavračanje funkcionalno zasnovanega »coniranja« mestnega prostora z usmeritvijo k »mešanim strukturam«. Vendar pa to ne izhaja iz spoznanj o ustvarjalnem okolju in inovativnosti; tudi sicer ostaja še veliko nejasnosti v zvezi s tem v teoriji in praksi, saj ne gre preprosto za *mešanje vsega z vsem*. Poleg tega se tudi še naprej gradijo razne poslovne in obrtniške cone; povsem nov zalet dobivajo razni tehnološki in znanstveni parki in podobno, kar terja še dodatno pojasnjevanje.

Z informatizacijo ter širjenjem storitev na daljavo se povečujejo možnosti za funkcionalno reintegracijo dela, bivanja, rekreacije in upravljanja. Vse več je *večnamenskih* oziroma *hibridnih* prostorov. Toda po drugi strani se v okviru tržnega gospodarstva povečuje pritisk k segregaciji na osnovi dohodka in družbenega položaja, npr. z izrivanjem (avtohtonih) prebivalcev iz priobalnega pasu zaradi višanja cen nepremičnin⁵ ali pa tudi z graditvijo novih naselij zaprtega tipa, ki se približujejo mednarodno znanemu naseljevanju višjih slojev v »zaprtih skupnostih« (gated communities). Izrazitejši primer za to je (sicer turistično) naselje Alberi na hrvaški strani Piranskega zaliva, pa tudi Rezidenca park v Luciji, manjše nekdanje Gradisovo naselje ob obali v Ankaranu, podobno tudi v Miljah. To so nove oblike homogenizacije, ki odstopajo od trenda k »mešanim strukturam«. Potencialno se nakazuje tudi izrivanje nižjih slojev prebivalstva iz starega mestnega jedra ipd. Pri tem lahko pričakujemo še zaostreno spopadanje med liberalno-kapitalističnimi težnjami tržišča in morebitnimi bolj egalitarnimi vrednotnimi usmeritvami v prostorski politiki. Strankarski programi na nacionalni in lokalni ravni sicer pogosto poudarjajo pomen inovativnosti in družbe znanja, pri tem pa zamolčijo »ceno«, ki bi jo bilo treba plačati npr. za oplemenitenje (gentrifikacijo) starih mestnih jeder, ki jih v znatni meri zasedajo socialno »podprivilegirani« prebivalci.

Veliko nerazjasnenih dilem v urbanistični praksi pa bi bilo treba z vidika ustvarjalnosti in okolja še preučiti ali na novo presoditi, ko gre za primere, v katerih se odločitve lahko bolj opirajo na strokovna spoznanja o pozitivnih in negativnih posledicah *homogene ali heterogene poselitve* prebivalstva na določenem prostoru, npr. glede na starostne kategorije, razmestitev socialnih stanovanj, univerzitetnega kampusa in študentskih stanovanj v mestu, morebitne kulturne ali zabaviščne četrti ipd.

Na splošno pa lahko utemeljeno izrazimo hipotezo,

»da zgradbe, javni prostori in organizacijske strukture ne zadovoljujejo več potreb in življenjskih slogov stanovalcev ... Grajeno okolje je postalo neskladno z raznourstnostjo življenjskih slogov« (Scheiner, Kasper, 2003: 329).

⁵ Pri tem ne gre le za »podprivilegirane« družbene sloje; znani so tudi primeri umetnikov, ki se umikajo celo za širšega obalnega območja in si ceneje uredijo bivališče v bolj odmaknjenem zaledju na Primor-

O vsem tem težje presojava le na podlagi razmer v Sloveniji, na Primorskem ali v Slovenski Istri, saj v merilu naših razmeroma majhnih mest posledice alternativnih rešitev niso prav razločne oz. izrazite. Nekateri pojavi, kot je npr. grupiranje v prostoru glede na spolno usmerjenost, kar je Richard Florida uporabil celo za indikator raznovrstnosti, pa pri nas – tako zaradi manjše velikosti mest kot tudi zaradi nestrpnosti večinskega prebivalstva – ostajajo prikriti, nerazpoznavni. Zato se moramo v toliko večji meri opirati na izkušnje iz velikih mest po svetu.

Raziskave, ki zadevajo ustvarjalno delovno okolje, presenetljivo kažejo na podobna izhodišča v pojasnjevanju ustvarjalnosti in inovacij. Sven Hemlin s soavtorji (2004) ugotavlja, da *ustvarjalne organizacije* hkrati poudarjajo *raznovrstnost* in imajo *integrativne strukture*. Zanje so značilne številne vezi znotraj in zunaj organizacije, poudarjajo sodelovanje in timsko delo, občutek kolektivnega ponosa in vero v nadarjenost posameznikov. Njihova odprtost se izraža v zmožnosti, da prepoznajo pomen in uporabnost nove informacije. Le-te spremlja pripravljenost prevzemati tveganje. Pomembna je iniciativna vloga posameznika in samostojnost za delovne time. Delovni timi naj bi bili strpni ter poudarjali raznovrstnost med člani, tako da stalno obstaja *ustvarjalna napetost*, ne pa pretirana *konformnost*. Različni načini mišljenja in vedenja v medkulturnih skupinah potencialno privedejo do pozitivne napetosti, ki povečuje ustvarjalnost, toda hkrati lahko predstavljajo tudi oviro, še zlasti če gre pri tem za statusne razlike med udeleženci.

Nasploh gre torej spet za hkratno poudarjanje različnosti (individualnosti) in povezovanja. In tako tudi Hemlin in sodelavci pridejo do sklepa: če bolje razumemo, kaj vodi k večji ustvarjalnosti v (delovnem) okolju, bomo tudi bolj usposobljeni, da načrtujemo okolja, ki pospešujejo ustvarjalnost, ter opredelimo politike, ki to spodbujajo (Hemlin et al., 2004: 3).

To pa predpostavlja, da je treba presegati »predalčkasto mišljenje« ter uveljavljati bolj *celostno* in *sintetično* razumevanje družbene kompleksnosti in hkrati spodbujati ljudi, da izražajo svoja individualne in skupinske posebnosti v kontekstu vseživljenjskega okolja.

Odprtost in strpnost do raznovrstnosti

Vse večja odprtost v kontekstu globalizacije prinaša v lokalno in v delovno okolje tudi vse večjo (kulturno) raznovrstnost. Pri tem pa tudi po opravljenih raziskavah še ni natančneje pojasnjeno, kdaj to pospešuje ustvarjalno

---

skem ali pa celo na drugem »koncu« Slovenije npr. v Beli krajini, kjer so znatno nižje cene nepremičnin. Gradbeno podjetje Staubenik je zaznalo spremenjene razmere in novo tržno nišo, tako da že gradi stanovanja v Kozini, čeprav je bilo za občino Kozina doslej značilno upadanje števila prebivalcev in njihovo staranje. Računajo bolj na zainteresirane z obalnega območja, ki jim je ta lokacija cenovno in prometno dostopna.

reševanje problemov in povečuje verjetnost, da pride do inovacij, kdaj pa ustvarja ovire za družbene interakcije in otežuje njihovo reševanje. Z večjo odprtostjo presegamo utopljenost v dano okolje, ki sicer slepi in preprečuje refleksivni in kritični odnos do njega. To je izrazil tudi Marshall Mc Luhan, ko je ob neki priliki rekel: »*I don't know who discovered water, but it wasn't a fish.*«

Že primerjave na nacionalni ravni so povedne. Manuel Castells (2003) je primerjal odprtost ZDA in Japonske. V ZDA 50 % doktoratov na področju znanosti in tehnologije dodelijo tujim študentom; na Japonskem pa le maloštevilnim. Nasploh je japonski povojni poudarek na homogenosti in izključnosti nacionalne identitete postal razvojno škodljiv v času, ko se uveljavlja informacijska omrežna družba. Japonska zaprtost do drugih kultur pa se izraža v njenem zaostajanju na področju inovacij.

Richard Florida je osrednjo pozornost posvečal prav temu, kako raznovrstnost in strpnost do raznovrstnosti v preučevanih mestih in regijah privlači različne kategorije (tipe) ustvarjalnih ljudi z različnimi sposobnostmi in idejami. Le-ti se rajši naseljujejo v krajih, ki imajo *nizke vstopne ovire*, so torej odprti in raznovrstni. V krajih z različnimi mešanici ustvarjalnih ljudi se bolj verjetno *porajajo še nove kombinacije* in pride do pogostejših inovacij. Tisti, ki se odločijo za selitev, že s tem izrazijo svojo pripravljenost, da prevzamejo tudi višjo stopnjo tveganja. Kot priseljenci od drugod prinašajo različne izkušnje, talente in kulturne vrednote, ki v novem okolju vodijo do novih idej in priložnosti. V svojih različnih vlogah – kot prebivalci, investitorji, svetovalci, posredniki, odločevalci – so bolj svobodni in manj vezani na institucionalne pritiske. Priseljenci v mesto prinašajo ustvarjalno in *inovativno odklonskost* in razkrivajo nove potenciale.

Poleg deleža priseljencev (le-ti so kot manjšinske skupine redno prispevali k gospodarski, kulturni in intelektualni poživitvi mesta) pa Florida kot merilo raznovrstnosti upošteva tudi delež, ki ga v mestu predstavljajo sicer diskriminirani geji in lezbijke (gay index). Mesta, ki so bolj odprta zanje, so tudi nasploh bolj odprta za ustvarjalne ljudi in inovacije; za takšna mesta so značilne nizke vstopne ovire za človeški kapital in visoka tolerantnost. Priseljenci so hitro sprejeti kot domačini.⁶

Prav odnos do gejev pa Florida – navzlic nekaterim kritikam – utemeljuje kot dobro merilo (ne)strpnosti do različnosti, ki je spet prvi pogoj za uveljavljanje novega. Odprtost do gejev je dober kazalec nizkih vstopnih ovir za človeški kapital. Če to postavimo v kontekst informacijske dobe in t. i. nove ekonomije, pa je razvoj določenega kraja odvisen seveda od navzočnosti visoke tehnologije, ki je hkrati področje, na katerem se uveljavljajo talentirani

⁶ Za območje Slovenske Istre je – glede (ne)strpnosti do različnosti – značilna velika razlika med mesti in podeželjem; medtem ko je bila v mestih z zelo heterogenim prebivalstvom dosežena relativno visoka stopnja sožitja, se je v vaških skupnostih dosti bolj obdržala tradicionalna izključnost do nedomačinov.

mladi ljudje. Tako je avtor – nekoliko poenostavljeno – postavil v ospredje obrazec za uspešna razvojna prizadevanja mest in regij: *tehnologija, talenti in toleranca*. Imamo mesta z močno tehnologijo, ki pa niso zadosti odprta in tolerantna, da bi pritegnila in obdržala vrhunske ustvarjalne talente. Druga pa so privlačna z vidika (raznovrstnosti) življenjskega sloga, primanjkuje pa jim tehnološke osnove. Sem bi lahko uvrstili tudi naša obalna mesta. Najbolj uspešna pa so tista, ki združujejo vse tri t-je; to so zares ustvarjalni kraji (Florida, 2002: 250).

Florida (2005: 5) nam je po eni strani v oporo, ko poudarja ustvarjalne sposobnosti *vseh ljudi* in kritizira današnjo družbo, ki »*spodbuja le inventivne talente manjšine*«. Po drugi strani pa se tudi sam omejuje le na obravnavo te manjšine, ki jo upošteva v svojih merilih ustvarjalnosti (npr. v njegovem »Bohemian indexu«). Tudi Jane Jacobs (1961) je izražala svoje prepričanje, da imajo vsa mesta ustvarjalne energije in da so *vsil ljudje* ustvarjalni. Tega seveda ne moremo sprejeti v tem smislu, kot da med njimi ni pomembnih razlik. Vendar pa je te razlike težko izraziti že s tako grobimi kategorijami, kot so tiste, ki so določene s stopnjo izobrazbe, npr. z univerzitetno diplomom. Za potrebe urbanistične prakse je premalo, če samo ugotavljamo, kaj privlači ustvarjalne ljudi od drugod v določeno mesto in s čim jih lahko v njem obdržimo. Potrebujemo še bolj neposreden vpogled v okolje in v proces samega ustvarjanja. To pa pomeni, da moramo preseči kategorialne, npr. profesionalne, institucionalne in prostorske, zamejitve, ki so še zelo togo navzoče

Ustvarjalnosti ne moremo zamejiti na znanstvenike in inženirje, univerzitetne profesorje, pesnike, pisatelje, likovne umetnike, estradne umetnike, igralce, oblikovalce in arhitekto, ki – po Floridi – sicer tvorijo jedro novega ustvarjalnega razreda; med njimi so nekateri zelo ustvarjalni, drugi pa ne. Takšna zamejitev je lahko le začetni, grobi približek dejanskemu stanju. Sicer pa ustvarjalnost prehaja okvire poklicnih opredelitev podobno, kot presega dejavnost znanstvenih, umetniških in izobraževalnih institucij: institutov, fakultet, akademij, gledališč, galerij ipd. S tem pa že nakazujem, da se tudi *prostorsko ne moremo zamejevati* na posamezne enklave, še zlasti če se hočemo približati tudi bivalnemu okolju in pravzaprav celovito vključevati vseživljenjsko okolje. Tudi vsako bivališče (hiša, stanovanje, soba) in njegova okolica predstavljata *kontekst in predmet* ustvarjalnega delovanja vseh ljudi, kar še posebej zasluži pozornost glede na zблиževanje dela in bivanja ter terja navezavo na razprave o kulturi bivanja. Pri tem pa so stanovalci prepuščeni bolj sami sebi, čeprav gre za obsežno področje, v katero bi se lahko sodelovalno vključevali tudi profesionalni likovni umetniki, oblikovalci, arhitekti in drugi. Do takega sodelovanja s prebivalci je že prišlo v projektu »Piran – moje mesto«, ki so ga izvedli na pobudo piranske občine (Kočvar, Plazar, 2007) in katerega izsledki bi zaslužili večjo pozornost v širši javnosti.

Od podjetniške in institucionalne zamejenosti k vseživljenjskemu okolju

Albert Einstein naj bi svoja klasična besedila napisal na kuhinjski mizi svojega majhnega stanovanja v Bernu, ob tem ko je zibal voziček svojega otroka. Alan Kay, katerega iznajdbe so bile osrednjega pomena za razvoj osebnih računalnikov, pravi napol resno, da je podjetje, za katero je delal, izgubilo na desetine milijonov dolarjev s tem, ko je zavrnilo, da bi namestil tuš v kotu njegove pisarne, saj je do večine svojih novih idej prišel, ko se je tuširal (Czikszentmihalyi, 1996: 366). S takšnimi anekdotami, prav v zadnjem času pa tudi že z bolj temeljnimi študijami se začinja odstopanje od glavnega toka v obravnavanju inovacij, ki je še zmeraj zamejeno v tehnološko-poslovno-podjetniške okvire.

Richard Florida je s svojimi številnimi raziskavami, zlasti pa s knjigama »The Rise of the Creative Class« (2002) (prevedena je v slovenščino) in »Cities and the Creative Class« (2005), kot regionalni ekonomist začel prestopati okvire podjetja in opozoril, da se povečuje pomen kraja/mesta kot celote. Kraj, ne podjetje, je po njegovem mnenju postal osrednja enota organiziranja gospodarstva in družbe v današnjem času, saj dobiva vlogo nekakšnega inkubatorja ustvarjalnosti in inovacij. V današnjih razmerah vse manj velja pravilo, da bi ustvarjalni izobraženci sledili podjetjem in zaposlitvam, ki in kjer jih pač nudijo, ampak da (tudi) podjetja težijo tja, kjer najdejo koncentracije nadarjenih in ustvarjalnih kadrov. Le-ti pa težijo k naseljevanju tja, kjer sta jim zagotovljena *visoka kakovost življenja* in *visoka kakovost kraja*. Mobilni telefoni, prenosni računalniki in brezžična omrežja omogočajo, da nam delo sledi, kjerkoli že smo (Florida, 2002: 149). Pri tem ne gre za alternativne: delo-življenje (bivanje) ali gospodarstvo-kultura, kot je to napovedoval Daniel Bell v svojem delu »The Coming of Post-Industrial Society« (1973), saj to niso več ločene sfere, ampak gre za prežemanje in sintezo. Kot se je izkazalo v Silicijski dolini, računalništvo ne služi le kot orodje za podjetniško učinkovitost, ampak tudi za boljši način življenja.

Glede na večjo telekomunikacijsko povezanost bo postala manj pomembna bližina delovnega mesta, tako da bodo pri odločanju o tem, kje prebiti/živeti, bolj upoštevali značilnosti in prednosti kraja. Ustvarjalni ljudje se zgrinjajo na določena mesta, njihove lokacijske odločitve pa so – tako ugotavlja Florida – postale gonilne sile za regionalni razvoj.

V primerjavi s prikazano obravnavo, ki nakazuje prehajanje od *podjetniško-tehnološkega* izhodišča k bolj celostnemu upoštevanju mesta, pa se temu nekako z nasprotne strani približuje obravnavo *kulturne ustvarjalnosti* in kulturnih inovacij ter revitalizacije mesta. Pri tem gre že v izhodišču za bolj prostorsko zasnovano pojasnjevanje ustvarjalnega potenciala mesta, kakršno podaja Charles Landry v svojih delih, kot sta npr. »The Creative City«

(2000) in »Helsinki: Towards a Creative City« (1998). Po eni strani poudarja bolj *celovit pristop* k razumevanju mesta kot ustvarjalnega okolja, hkrati pa predstavlja številne konkretne primere uspešnih inovativnih prodorov s področja kulture in umetnosti v raznih mestih. Pri tem opozarja, da že konceptualizacija vpliva na to, kako akterji *zaznavajo možnosti* uvajanja novosti v mestnem okolju, in tako tudi svoja dela šteje za priročno orodje, namenjeno mestnim inovatorjem za uporabo v praksi. Že *drugačno gledanje* na določen problem lahko razkriva možnosti za inovativno delovanje (npr. če odpadke obravnavamo kot vir, ne pa kot nadlogo, se odprejo – kot je bilo že potrjeno v praksi – številne nove možnosti).

To se mi potrjuje tudi v zvezi z delovanjem galerije Insula oziroma Društva likovnih umetnikov južne Primorske, ki poudarjata profesionalnost svojih akademsko izobrazjenih članov. Hkrati pa se spopadata z zelo zamejenim trgom umetnin, ki jim ne dopušča, da bi se člani lahko preživljali (samo) s svojim umetniškim delovanjem. Kolikor bolj ob njih nastopajo tudi vse številnejši amaterji, tem bolj prvi doživljajo njihovo nastopanje kot nelojalno konkurenco, ki jim – ob širjenju slabše kvalitete – »odžira kruh«. Gre torej za značilno razmerje v smislu modela »igre z ničelno vsoto« (zero sum game): kolikor več eden pridobi, toliko več drugi izgubi.

Toda namesto takšnega *statičnega gledanja*, ki izhaja iz fiksnih danosti, je mogoče uveljavljati tudi drugačno, ki razkriva možnosti širjenja trga umetnin z usposabljanjem širšega kroga prebivalcev za pasivno in aktivno vlogo v sferi kakovostnega umetniškega ustvarjanja. Namesto vnaprejšnjega vztrajanja v izključujočem zaprtem krogu profesionalnega umetniškega delovanja se torej nakazuje izziv razširjenega polja, ki (bolj) vključuje in »partner-sko« angažira ustvarjalce in potencialne uporabnike, tako kot to velja tudi za druga področja družbenih dejavnosti.

Napačno bi bilo vztrajati pri predpostavki, da bo aktivnejša vloga večjega števila umetniško bolj usposobljenih prebivalcev zmanjšala potrebo po delih profesionalnih likovnih umetnikov. Saj gre za paradoks, če po eni strani ugotavljamo, da je trg (kakovostnih) umetnin zasičen, hkrati pa množica pripadnikov nižjih družbenih slojev in posameznih predelov mesta ne najde stika s to umetnostjo. Po nekaterih grobih ocenah (seveda bi o tem potrebovali posebno raziskavo) na obalnem območju le nekaj sto prebivalcev bolj ali manj redno obiskuje razstave v galerijah.⁷ Pri nakupih slik gre še vedno bolj za darila, ki redko povsem ustrezajo individualiziranim okusom obdarovancev.

Glede na navedeno se zdi, da imajo tudi galerija/društvo Insula in imajo

---

⁷ Poročilo o izvajanju nacionalnega programa za kulturo v Sloveniji (Ljubljana, 2006: 31) ugotavlja, da je število obiskovalcev razstav in galerij že več let statično in da galerije in razstavišča nimajo učinkovitih popularizacijskih programov; to terja ukrepe v smeri spodbujanja dostopnosti na področju vizualne umetnosti.

druge galerije oziroma institucije – kot sva skupaj ugotavljala z Dejanom Mehmedovičem, vodjem Insule – ob gledanju, ki se danes uveljavlja v Evropi, še velike možnosti za razširjanje kroga soudeležениh v umetniškem delovanju, ki ne bo v škodo, ampak v prid profesionalnosti in eksistenci profesionalnih umetnikov.⁸

EURAB: Preseči model enosmerne komunikacije

Navedeno lahko podkrepimo s podobnimi težnjami na področju znanosti na ravni EU. Evropski svetovalni odbor EURAB (European Advisory Board), ki ga je ustanovila evropska komisija, je pozval znanstvenike, naj prestopijo meje tradicionalnega znanstvenega komuniciranja in se v bolj odprtem dialogu angažirajo v družbi kot celoti (Buysse, 2007: 29). V zvezi s tem ugotavljajo, da so velike družbene spremembe porušile mit o raziskovalcih v slonokoščenih stolpih. Pri tem gre po eni strani za gibanje k javnosti; raziskovalci se pojavljajo v svetovalnih vlogah vsepovsod, hkrati pa tudi za kritično oceno enosmernih prizadevanj, da bi prepričali ljudi in dosegli, da tiho sprejmejo preobrazbe, ki jih prinaša znanost. EURAB pa poziva, da je ta klasičen model enosmerne znanstvene komunikacije treba preseči. Znanstveniki se morajo naučiti tudi poslušati in na inovativne načine sodelovati s številni predstavniki civilne družbe, tako da slednji ne bodo sprejeti le kot pasivni opazovalci, ampak bodo vključeni v opredeljevanje prednostnih ciljev.

Takšne evropske usmeritve v času, ko se srečujemo s pojavom »Wikiekspertize«, so lahko dodatna spodbuda za kritično samoocenjevanje institucionalne, sektorske in prostorske zamejenosti lastne prakse tako na področju znanstvenega kot tudi na področju umetniškega delovanja. Ni zadosti, da si znanost ali umetnost le pridobi javno podporo in zaupanje, saj postajata vse bolj vpleteni in obravnavani v širši družbi. Postajata sestavini vsakdanjega *vseživljenjskega okolja*.

Nasploh pa gre v brezštevilnih primerih inovativne prakse pri nas in v svetu za povezovanje raznovrstnosti akterjev, vsebinskih (problemskih) področij, izkušenj, zasebnih in skupnostnih virov in interesov ter za dopolnjevanje dogajanja v fizičnem in virtualnem prostoru ipd.⁹ Nove povezave so

⁸ *Kulturno in umetniško neaktivirani potenciali prebivalcev posameznih naselij v Kopru – pri tem pa se vedno znova vračamo k Šalari, Olmu, Markovcu in tudi Semedli – še vedno ostajajo ob strani in pretežno zunaj institucionalizirane sfere kulturnega, urbanističnega in političnega delovanja. Obetavni sta sicer zavzetost in dejavnost številnih društev. Nedomišljena ostaja prostorska organizacija teh dejavnosti, še zlasti v kontekstu informacijske dobe. Kulturna in prostorska politika niti na lokalni niti na nacionalni ravni še nista našli skupnega jezika. Ali graditi velike, reprezentativne kulturne domove, kakršnega že imajo v Sežani in ga načrtujejo v Izoli (čeprav izkušnje iz Sežane kažejo, da je njihov malo izkoriščen), ali uvajati nove, drugačne prostorske vzorce delovanja?*

⁹ *Landry (2000: 147) navaja primer; kako je vključitev umetnika v mestno revitalizacijo privedla do nepričakovanih rezultatov. V mestu Batley (West Yorkshire) je Lesley Fallais sodelovala z najemniki degradiranih objektov.*

po eni strani privedle do ustvarjalnih rešitev in prodorov na področju kulture, hkrati pa tudi do *zbližanja* in *prežemanja* kulturne in tehnološke ustvarjalnosti.

Kaj spodbuja, navdihuje in kaj vodi v lagodnost?

Da bi izostril izhodišča za usmerjanje k večji ustvarjalnosti in inovacijam v naših konkretnih okoljih, se zdi primerno, da povzamem še nekatera spoznanja iz dosedanjih raziskovanj o (ne)ustvarjalnih okoljih.¹⁰

Najbližje tukajšnji obravnavi so spoznanja, ki jih je Mihaly Csikszentmihalyi (1996) predstavil v svoji knjigi *Ustvarjalnost*; zato jih bom upošteval kot izziv in usmeritev.

Če se ozremo v preteklost, kot ustvarjalna središča izstopajo nekatera mesta: Atene v svoji zlati dobi, arabska mesta v 10. stoletju, Firenze v renesansi, Benetke v 15. stoletju, Pariz, London, Dunaj v 19. stoletju in New York v 20. stoletju. Pri tem je šlo za bogata in svetovljanska križišča kultur, kjer so si informacije izmenjevali in sintetizirali. Nasploh informacije niso enakomerno porazdeljene v prostoru, ampak se zgoščajo v različnih geografskih vozliščih.

Večji vpliv pa imamo (oziroma ima posameznik) lahko na mikrookolje, saj ga lahko priredimo tako, da spodbuja osebno ustvarjalnost. To je okolje po meri, sicer različno za vsakogar, v katerem se počuti udobno in hkrati obvladuje dogajanje v njem. Gre za okolje, ki posamezniku omogoča, da je lahko odprt in dojemljiv ali pa osredotočen na poglobljeno delo v primerem prostoru in času. Lahko bi rekli, da gre za iskanje prostorsko-časovne organizacije, ki omogoča nihanje med (popolno) izolacijo in (intenzivno) komunikacijo. Csikszentmihalyi (1996: 354) poudarja, da *niti stalni stres niti monotonija* ne predstavljata dobrega konteksta za ustvarjalnost. Stres je treba izmenjavati z obdobji sprostitve. Toda najboljša sprostitev ni v tem, da ne bi *nič počeli*, temveč da se ukvarjamo z nečim zelo *različnim* od naših običajnih nalog. Primernosti okolja za ustvarjalnost pa ne gre presojati kar nasploh; gre bolj za to, v kolikšni meri je kdo v skladnosti z okoljem. Ko je vse ugodno in boljše kot kjerkoli drugje, se *želja po novosti* ali želja, da bi rešili problem, lahko sprevrže v samozadovoljstvo in *lagodnost*.

V tem smislu tudi v najlepših in najprijetnejših okoljih, ki včasih dobivajo oznako »raj na zemlji«, ne gre samo za spodbudnost k ustvarjalnosti. Vzemi mo npr. raziskovalce, ki so bili sprejeti in so mesec dni preživeli z vso oskrbo

---

ranega stanovanjskega naselja; njeni projekti so vključevali stanovalce, uradnike za stanovanjske zadeve, planerje, arhitekte, lokalne funkcionarje in policijo, kar je privedlo do okoljskih izboljšav pri zgradbah in na igralnih površinah, pa tudi do aktivnosti, npr. lutkarskih predstav in festivalov, s pozitivnimi vplivi na lokalno samospoštovanje, družbeno povezanost in živahnost.

¹⁰ *V ožjem smislu so ustvarjalni le ljudje kot posamezniki ali skupine (tako kot delovni timi), vendar so v splošni rabi tudi »ustvarjalna okolja« in »inovativna okolja« ipd.*

»na visoki ravni« v vili Serbelloni v kraju Bellagio ob Komskem jezeru (v lasti Rockefellerjeve fundacije). Ta vila je pravzaprav graščina na griču z lepimi razgledi na jezero (podobno kot blejski grad), obdana z vrtovi z vrtnicami, s panoramskimi potmi skozi gozd in od koder se sliši zvonjenje iz vaškega zvonika pod njo ... Ob vsem tem pa ostaja nedorečeno, kako takšno nadvse prijetno okolje navdihuje in povečuje ustvarjalnost (seveda spet odvisno, ali gre za znanstvenike ali umetnike ipd.).¹¹

Ustvarjalni ljudje, kot ugotavlja isti avtor (1996: 135), sicer niso ravnodušni do fizičnega okolja, vendar ne gre za preprosto vzročnost.

Izpraznjeno lagodje ob vodi, na pesku in soncu

Obravnavana vprašanja dobijo še poseben pomen, če hočemo razumeti in pojasnjevati vedenje in vrednote ljudi v kontekstu Sredozemlja oziroma pri nas na Obali/v Slovenski Istri. Ta območja so bila v preteklih desetletjih velik magnet za množični turizem, ki je ponudil lagodje ob vodi, na pesku in soncu. Vendar se vse bolj jasno kaže njegova nezadostnost zaradi vsebinske izpraznjenosti. Turisti si svoj oddih in počitek vse bolj želijo dopolnjevati s spoznavanjem specifičnih vsebin iz lokalne zgodovine, kulture in umetnosti; učijo se neposredno iz različnih življenjskih situacij in srečujejo z izzivi k njihovi bolj ustvarjalni vlogi.

S tem nakazujem potencialno približevanje domači ustvarjalnosti v formalnih in neformalnih okvirih na vseh vsebinskih področjih. Odločilnega pomena sta prav ozaveščenost o možnostih in trdna volja, da na razpotju med hedonizmom in ustvarjalnostjo vzpostavljamo fizično in intelektualno infrastrukturo za prevlado slednje. Vendar pri tem ne gre za nekakšno alternativo, ampak bolj za to, da prednosti naravnega okolja izkoristimo tudi kot privlačnost in izziv za bolj intelektualno angažiranost. Tu gre za preobrazbo in prehajanje od okolja za pasivno preživljanje prostega časa k vsestransko spodbudnemu življenjskemu okolju za ustvarjalnost.

Pod geslom in s pozivom »*Halo, tukaj slovenski Mediteran*« v okviru Univerze na Primorskem že več let uspešno organizirajo učenje slovenskega jezika za tujce in ga v različnih delavnicah povezujejo s folkloro, z glasbo, novinarstvom, s plesom, slovenskim filmom, spoznavanjem zgodovinskih mestnih jeder, z ekskurzijami, s kopanjem, z ribjim piknikom ipd. Udeleženci »*Poletnih tečajev slovenskega jezika na Slovenski obali*« že pristopajo z določeno vedoželjnostjo, ki jo s samo udeležbo še razširijo in okrepijo ter hkrati terjajo informacijsko in intelektualno bolj odzivno okolje, kar ne nazadnje prinaša tudi obogatitev za (stalno) prebivalstvo tega območja.

¹¹ V času mojega bivanja v njej sem – zaradi že prej prevzetih obveznosti – kljub vsej vabljalnosti zunanega okolja, vendarle večino časa posvetil svojemu pisanju in virom, ki mi jih je ponujala njihova knjižnica, in tako močno zapostavil vrednote iz okolice.

Namesto usmeritve k pasivni zabavi, gre tu za spodbujanje vedoželjnosti, vznemirjanja in razmišljanja ter krepitev interesa za raziskovanje in odkrivanja. Prav k takšni usmeritvi poziva Czikszenmihalyi (1996: 342), ki kritično opozarja: »Vse prepogosto se dogaja, da mladih ljudi ne seznanjajo z užitek odkritja, tako da se usmerjajo k pasivni zabavi.« To je še posebej pomembno glede na to, kakšno vzdušje prevlada med študenti univerze v tako vabljivem okolju, kot je Obala/Slovenska Istra. Torej ne gre za to, da bi se morali kar nasploh odreči užitek in zabavi ter sprejemati delo le v smislu protestantske etike, tj. kot dolžnosti. Pač pa je treba življenje obogatiti z intelektualnimi izzivi in užitki ustvarjalnega delovanja. Uveljavljanje ustvarjalne energije ljudi pa hkrati terja rutinizacijo vsakdanjih življenjskih opravil, ki bi jih sicer povsem absorbirala. Šele potem se lahko uveljavljata svoboda in igrivost mišljenja, kar privede do izvirnih rešitev. Pri tem gre za povezovanje ljudi, stvari in idej, za katere se običajno ne misli, da bi bile lahko povezane. IKT postaja vse pomembnejša infrastruktura, ki prav to omogoča, in tako deluje intelektualno izzivalno in nagrajujoče. Tu se torej širi prostor za »radost odkrivanja«, ki (lahko) nadgrajuje privlačnost in užitek v samem fizičnem okolju.

Privlačno za gledalce in/ali ustvarjalce?

Marsikatera mesta so postala znana in privlačna za obiskovalce z znamenitimi stvaritvami umetnikov in arhitektov. Med njimi je npr. sydneyška operna hiša, ki je bila zgrajena po načrtih danskega arhitekta Jørna Utzona in je postala ena od najbolj značilnih stavb dvajsetega stoletja ter eno od najbolj znamenitih prizorišč scenskih umetnosti na svetu. Podobno je baskovsko pristaniško mesto pritegnilo pozornost in milijone obiskovalcev z Guggenheimovim muzejem sodobne umetnosti, ki ga je zasnoval arhitekt Frank Gehry. Že takoj ko je bil zgrajen, so ga ocenjevali kot eno od svetovno najbolj spektakularnih zgradb v dekonstruktivističnem slogu.

Ta projekt je bilo mogoče izvršiti le z računalniško podprtim načrtovanjem, z vizualizacijo in s simulacijo ter s podporo mesta, ki se je lotilo prenove in preobrazbe prejšnjega industrijskega predela v kulturno, prostočasno in nakupovalno območje. Bilbao je dobil novo prostorsko morfologijo in nov imidž; postal je mednarodna turistična atrakcija (Gospodini, 2002: 67).

Tretji primer: ko so se v Helsinkih hoteli oddolžiti genialnemu skladatelju Jeanu Sibeliusu, so pritegnili 50 kiparjev, da bi pridobili primerno rešitev za spomenik, ki bi ga postavili njemu v čast. Kot zmagovalni predlog so sprejeli – čeprav v začetku ob zagreth javnih razpravah in nasprotovanjih – rešitev v slogu abstraktne umetnosti, ki jo je predložila Eila Hiltunen. Spomenik sestavlja 600 srebrnkastih cevi iz nerjavečega jekla (kot nekakšne orgle), ki odsevajo spremembe v svetlobi in odmevajo na zvoke iz okolja. Postal je eden od prepoznavnih znakov mesta in obvezna točka za njegove obiskovalce.

Naj dodam še nekaj informacij o izkušnjah podobnega značaj iz bližnjega avstrijskega Gradca, ki je bil leta 2003 evropska kulturna prestolnica. Med živahnim kulturnim dogajanjem sta izstopili dve arhitekturni posebnosti – umetni otok na Muri in umetniška hiša sodobne umetnosti (Kunsthau), imenovana tudi Friendly Alien. Umetniška hiša sodobne umetnosti (arhitektov Peter Cook in Colin Fournier) je – podobno kot muzej v Bilbao – povsem poživila mesto; predvsem zaradi zanimive arhitekturne stvaritve pričakujejo veliko obiskovalcev tudi v prihodnosti.

Nepotrebno je dokazovati, kako pomembna so takšna prizadevanja v mestih po svetu in pri nas. Lahko jih upoštevamo kot zgled, ki jih kaže posnemati. Toda pri tem naj ne bi zamenjevali pozornosti le na ustvarjalnost *izjemnih posameznikov*, ki bi nekako v slogu *enkrat za zmeraj* dosegli zaželeno, kar bi omogočalo množično pritegovanje pasivnega občinstva. Bolj gre za to, da nenehno *razširjamo krog* aktivnih ustvarjalcev – tako domačih kot tistih z vsega sveta.

Prežemanje dela, bivanja in rekreacije

J. Robert Hillier, ustanovitelj in predsednik The Hillier Group, Inc., piše o »uravnoveženju dela in življenja na delovnem mestu 2020«. Toda tudi dela ni mogoče že kar nasploh ločevati od življenja (bivanja);¹² res pa prihaja do vse večjega prežemanja in Hillierjeva predvidevanja, da bodo komunikacijske in druge tehnologije do leta 2020 *izkoreninile* večino delavcev znanja iz njihovih *tradicionalnih* pisarn, temeljijo na trdnih osnovah. S tem ko dobivajo možnost, da izbirajo najboljši kraj za opravljanje določene naloge, bodo ljudje postali »gospodarji« prostora in časa, tako da si bodo lahko ustvarjali *individualizirana* delovna mesta in delovne urnike, ki se nerazločljivo stapljajo z njihovimi prostočasnimi aktivnostmi in družinskim časom. Želja in potreba, da uravnovežijo življenje in delo, bosta njihovi temeljni motivaciji

Vendar pri tem – kot ugotavlja Hillier – prihaja do paradoksa, ko imajo po eni strani *posamezniki* vse večjo svobodo, da delajo tam in tako kot si želijo, njihove naloge pa po drugi strani postajajo vse bolj zamotane, kar terjaja *več timskega* dela v okoljih, ki zblížajo posameznike fizično in virtualno.

Tako bo tudi v načrtovanju treba vse bolj upoštevati, da se *delo* pojavlja *vespovsod* in še zlasti razširjati prostor tega načrtovanja na regionalne okvire ter znotraj njih ustvarjati različna spodbujajoča okolja. S tem ko se z novo tehnologijo zabrisuje ločnice med delom in prostim časom, bo še dosti bolj kot doslej izstopala zahteva, da se načrtovanje ne sme omejevati na posamezne zgradbe, temveč mora upoštevati vse širše okolje, znotraj katerega prebivalci v različnih povezavah in kombinacijah uveljavljajo svoje potrebe.

¹² V angleščini je pri uporabi besede »living« dostikrat negotovo, ali avtor želi nakazati razlikovanje med delom (delovnim mestom) in bivalnim okoljem ali med delom in življenjem.

Značilen primer pri nas predstavlja ravno obalno-kraška regija (območje), ki vključuje izredno raznovrstnost fizičnega in družbenega okolja tako v obalnem pasu kot v istrskem in kraškem zaledju. Kljub dejstvu, da obalno območje in njegovo istrsko in kraško zaledje že sedaj ponujata bogate možnosti za rekreacijo v naravi, se kar vrstijo inovativne zamisli o tem, kaj naj bi v prihodnje še uredili.

Zadnjo zamisel je utemeljil in razdelal arhitekt Alexander Rot, in sicer vodni in gozdni park v dolini Vinjole med Lucijo in Malijo (Primorske novice, 28. 6. 2008, str. 12). Gre za idejni načrt ureditve prostora med Sečovljami in Piranom »v povezavi s parkom tisočih avtohtonih palm ..., s športnim centrom z večnamenskim stadionom in športnim hotelom v Luciji, panoramsko cesto od Portoroža do Kort, kmetijskim in živalskim parkom Nožed, z zabavnim igriščem Parecag, razglednim vrtečim se stolpom in restavracijo nad Vinjolami, minimarketom pod Malijo in velikim otroškim igriščem«. V tem parku naj bi uredili zajetja vode s sprehajalnimi in kolesarskimi potmi, počivališči, potočki, mostički, vodometi idr. Pridobili bi bogat bivanjski prostor v naravnem okolju za domačine in za obiskovalce, na različne načine pa bi vključeval vasi iz vseh treh obalnih občin.

Ob tako izdelanem projektu pa se pojavlja še vrsta drugih zamisli, ki po eni strani predstavljajo inovativne predloge, po drugi pa bi njihova uresničitve predstavljala prispevek k ustvarjanju privlačnega in spodbudnega okolja za (mlade, talentirane, ustvarjalne) delavce znanja, ki potrebujejo kontrastni prestop iz virtualnega v fizično okolje in aktivno rekreacijo v naravi. Takšna je npr. zamisel o tem, da bi uredili »Naravni adrenalinski park Hrpelje« v kotlini v Hrpeljah; o tem več kasneje.

Ekonomija informacijske dobe izriva milijone delovnih mest iz tovarn in pisarn nazaj na domove, kar nekatere avtorje navaja k sklepanju, da dom postaja nekakšno središče družbe. S širjenjem rabe IKT je vse več del, ki niso niti prostorsko niti časovno zamejena. Povečuje se tudi delež podjetij, ki ne potrebujejo *niti strojev, niti pisarn, niti zaposlenih*, ampak deluje le podjetnik sam. Podjetja se razpršujejo v prostoru s prepuščanjem stranskih opravil drugim izvajalcem (outsourcing). Povečuje se delež zaposlenih s fleksibilnim in z nepolnim delovnim časom ter delovnih mest, katerih delo prevzemata dve osebi. Pogodbeno delo vse pogosteje nadomešča (trajno) zaposlitev. Vse to pa hkrati pomeni večjo sproščenost in razpršenost v času in prostoru, pa tudi večjo negotovost, stres in odgovornost posameznika¹³ (o tem tudi že Mlinar, 1994). Delo se prostorsko in časovno ne razlikuje več od izobraževanja in rekreacije. Povečuje se pogostost menjavanja zaposlitve in

---

¹³ To pa vse bolj zaostruje nasprotje s prizadevanji prostorskega in urbanističnega planiranja, da bi zamejili poselitev na strnjena in gosto naseljena območja in dopuščali predvsem le »plombe« v že obstoječih naseljih.

delovnega mesta. Pojavljajo se povsem novi koncepti prostorske organizacije dela, tako npr. »hoteling« (to je metoda vnaprejšnje rezervacije, vendar nedoločenega sedeža v pisarniškem okolju, kjer so zaposleni večji del časa zunaj svoje pisarne) ali pa »hot desking« (posameznik po potrebi dobi svoj sedež oziroma mizo, ki niti ni vnaprej določena niti rezervirana). Ne da bi o tem podrobneje razpravljaj na tem mestu, naj opozorim, da vse to kaže na vse večjo fluidnost, ki prestopa okvire toge in neracionalne izključnosti v rabi prostorov. Toda novi koncepti za zdaj večinoma v Sloveniji še niso prodrli tudi v načrtovalsko prakso, o čemer več še na drugem mestu (v zvezi z graditvijo prostorov za nove univerze). V dolgoročni perspektivi pa je pomembno, da te spremembe predstavljajo elemente utrjevanja *integralnega, vseživljenjskega okolja*.

Ob preučevanje razlik glede ustvarjalnosti in visoke tehnologije med mesti v ZDA je Florida (2002: 207) prišel do naslednje ugotovitve: preden so nastali kot centri visoke tehnologije, so to bili kraji ustvarjalnosti in tudi ekscentričnosti. Torej, najprej odprtost, strpnost in raznovrstnost kulturne ustvarjalnosti, potem šele tehnološka ustvarjalnost in rast podjetij visoke tehnologije. Pri nas ima Obala geografsko obrobno in je imela oziroma ima celo obmejno lego, vendarle v številnih pogledih opravlja *središčno vlogo*, saj kot prizorišče kulturno-zabavnega življenja privablja tako aktivno nastopajoče kot tudi številna občinstva skozi vse leto, še posebej v poletni sezoni. Skromnejša prisotnost ali odsotnost tehnološke tradicije v takšnih okoliščinah naj torej ne bi predstavljala trajnejše ovire za tehnološki razvoj. In v smislu takšnega razumevanja bogata kulturna ustvarjalnost ni nekaj nasprotnega ali nekakšna stranpot za uveljavljanje visokotehnološkega okolja, temveč prej potrebna podlaga za to. Tu so torej podane možnosti za zблиžanje in prežemanje umetniške in tehnološke ustvarjalnosti (gl. tudi Ravbar, Bole, 2007). Kljub temu pa je potrebna posebna pozornost in posebni napor, da bi ustvarjali intelektualno vzdušje npr. v okviru nove univerze.

Primerjalno mag. Iztok Lesjak ocenjuje, da tudi na avstrijskem Koroškem niso imeli tehnološke tradicije, preden so uvedli tehnološki park po vzorih Silicijeve doline in ga poimenovali Silicon Alps; imeli pa so privlačno naravno okolje in izkušnje s turizmom. V ZDA podoben primer predstavlja manjše tehnološko središče – mesto Burlington v Vermontu, kjer so poudarjali njegove naravne ugodnosti in rekreacijo na prostem (veslanje, kolesarjenje in hojo poleti ter smučanje pozimi). Revija Walking magazin mu je prisodila vrhunsko oceno za »walking city«.

Privlačnost okolja in oddaljenost od delovnega mesta

»Eden od predvidljivih trendov je v tem, da se bodo ljudje odločali, kje prebivati, bolj na osnovi osebnih preferenc ali vrednot in privlačnosti lokacije kot pa zaradi zahtev v zvezi z delom. S tem ko delo postaja manj odvisno od posebnih lokacij, se bo lahko več zaposlenih odločalo, kje si želijo prebivati, na podlagi značilnosti in ugodnosti kraja kot pa zaradi oddaljenosti do delovnega mesta« (Proefrock, 2005: 24).

Tako se nakazuje, da bodo prednosti, ki jih ponuja mesto oziroma lokalna skupnost, postale bolj pomembne kot oddaljenost do delovnih mest. To je lahko izraz manjše lokacijske vezanosti in sproščanja, ki ga nasploh prinaša večja dostopnost informacij in storitev na daljavo z razširjanjem rabe IKT.¹⁴

Obalno območje Slovenske Istre sodi med najprivlačnejša območja za bivanje v Sloveniji glede na naravne danosti, kot je bližina morja, in glede na bogato kulturno dediščino ... V manjši meri pa vključuje dejavnosti in delovna mesta na področju visoke tehnologije. Toda nakazani trend manjše vezanosti na bližino delovnega mesta temu območju odpira možnosti, da bi že zaradi privlačnosti lokacije kot bivalnega okolja oziroma glede na kakovost krajev ter možnosti za različne življenjske sloge uspešno pritegnili najbolj ustvarjalne in nadarjene izobražence. To območje je tako že postalo privlačno za študente in profesorje nove Univerze na Primorskem.

V preteklosti so se, kot sem že nakazal, opirajoč se na Richara Florido, podjetja najprej odločala o svoji lokaciji in zaposleni so jim sledili; dandanes pa v okviru t. i. »nove ekonomije« lokacija potencialno zaposljivih postaja izhodišče za lokacijo podjetij. Posamezniki pa se *odločajo za kraj*, kjer bodo lahko živeli *želeni način* življenja. Zdaj nekakšni novi magneti postajajo kraji, ki ponujajo več kot le dobro zaposlitev. Podjetja so pripravljena iti tja, kjer si želijo živeti njihovi zaposleni. Mesta pa si – vsaj drugod v (razvitem) svetu, če že ne pri nas – prizadevajo postati bolj privlačna za mlade ustvarjalne in nadarjene delavce znanja, saj kakovost življenja v kraju postaja vse pomembnejša, ko se odločamo glede lokacije zaposlitve.

Silicijeva dolina je bila privlačna zaradi naravnih danosti, kot sta sončno vreme in bližina morja, predvsem pa zaradi intelektualnih prednosti, ki jih je nudila Stanford University. Nekaj ključnih ljudi v elektronski dejavnosti je ustanovilo svoje delavnice blizu univerze. William Hewlett, David Packard,

---

¹⁴ Pri tem bi lahko zašli v pretirano posploševanje, če ne bi upoštevali, da se z večjo individualizacijo in raznovrstnostjo del lahko tudi poveča vezanost posameznika na prav določeno lokacijo; fizik ali kemik lahko svoje eksperimentalno dejavnost opravlja samo v določenih laboratorijih, ki jih ima npr. Univerza v Novi Gorici v svojih laboratorijih v Ajdovščini, ali ki jo opravlja na področju fizike delcev v laboratorijih CERN-a pri Ženevi ipd.

bratje Varian in drugi so prispevali, da so se strokovnjaki tam nastanili; ustvarili so ugodno lokacijo za okrog 900 podjetij, ki so sledila. Če bi se oni odločili drugače, bi lahko največja koncentracija elektronike nastala kje drugje.

Večja koncentracija informacijskih delavcev še povečuje privlačnost kraja/regije za podjetja s področja visoke tehnologije. Toda temu sledi tudi višanje cen nepremičnin.¹⁵ Tako Silicijeva dolina zdaj že izgublja svojo privlačnost, glede na to da se hitro dvigajo cene stanovanj, prihaja do zgoščanja prometa, različni razvojni programi pa izrivajo odprte prostore.

Tu se nakazuje navezava na Obalo oz. Slovensko Istro, kjer se z ustanovitvijo nove univerze s sedežem v Kopru – četudi z doslej še nerazvitim naravoslovno-tehničnim področjem – vsaj potencialno pojavlja kondenzacijsko jedro za večjo koncentracijo mladih in ustvarjalnih izobražencev. Zgoščanje v obalnem prostoru pa že opozarja tudi na »meje rasti« in na višanje cen bivalnih in delovnih prostorov, tako da že prihaja do selitev podjetij, ki delujejo na področju visoke tehnologije v zaledje.

Med njimi je podjetje Intervela, ki izdeluje jadra Victory. Najprej je delovalo v Kopru, kjer je imelo prostore nad koprsko marino. Podjetje vodita Zvonimir Bezič in Željko Perovič, ki sta med prvimi uvedla računalniško oblikovanje in izdelovanje jader ter dosegla vrhunske uspehe v svetovnem merilu. Zaradi utesnjenosti v Kopru in širitve proizvodnje sta dejavnost Intervela preselila v vas Materija pri Kozini, kjer sta pridobila 3.000 kvadratnih metrov prostorov. Hkrati s tem sta uvajala nove računalniške programe (simulacija vetrovnih razmer v naravi) in intenzivirala elektronske komunikacije, pa tudi neposredne osebne stike s tekmovalci po vsem svetu.

Drugi podoben primer inovativnega podjetja, ki se je preselilo iz Kopra v Kozino, pa je Robotina. Tudi ta deluje na področju visoke tehnologije, saj opravlja vlogo nosilnega podjetja v grozdu Sistemi inteligentne zgradbe in razvija unikatno znanje še na vrsti drugih področij.

Intelektualna dejavnost in aktivna rekreacija

Mlade izobražence privlači nekaj povsem drugega kot starejše generacije. V preteklosti je bilo več zanimanja za kulturne, umetniške, športne in druge prireditve, ki so omogočale le *pasivno udeležbo* v vnaprej že zelo opredeljenih oblikah in prostorih, npr. na koncertih, v operi, na baletnih predstavah, v galerijah. Nove težnje, ki jih izražajo zlasti ustvarjalni izobraženci, so usmerjene k bolj aktivnem nastopanju v bolj sproščenih oblikah. Glede na to da potrebujejo sproščanje od pretežno telesno nedejavnega, pa hkrati psihično napornega in stresnega dela pred računalnikom, je razumljivo, da v okolju iščejo nekaj povsem nasprotnega, npr. možnosti za tek, kole-

¹⁵ Podobno kot se dogaja v primerih, ko gre za gentrifikacijo (oplemenitvenje z višjimi sloji prebivalstva) posameznih mestnih območij, predvsem pa starega mestnega jedra.

sarjenje, veslanje, plavanje, plezanje in druge oblike rekreacije, še zlasti na prostem, v naravnem okolju.

Na splošno se kaže, da se z višjo stopnjo izobrazbe povečuje tudi potreba po aktivni rekreaciji. Fizični delavci se več udeležujejo prireditve, na katerih zadržijo pasivno vlogo;¹⁶ *intelektualno delo*, ki je pretežno *sedeče*, v pisarni in pred računalnikom, pa hkrati krepi *želje po telesni aktivnosti* in odvrta od tega, da bi se zadovoljili z vlogo gledalcev ali poslušalcev (podobno o tem tudi Florida, 2005: 174–176). Večjo pozornost posvečajo svoji telesni zmogljivosti («kondiciji», «formi»), po tem vrednotijo tudi infrastrukturo, ki jo potrebujejo v svojem vsakdanjem okolju. Ozaveščenost o tem pa je lahko izhodišče za snovanje inovativnih projektov, ki na novo ovrednotijo naravne danosti v ožji in širši okolici, katere doslej niso imele nobene ali vsaj pomembne uporabne vrednosti. Takšna je npr. zamisel o adrenalinskem parku oz. o vrtači Hrpelje.

Adrenalinska vrtača Hrpeljski dol

Ideja projekta je vzpostavitev naravnega parka z elementi adrenalinskih športov, zabave in dobrega počutja, projekt pa temelji na ohranjanju naravnega okolja in obogatitvi turistične ponudbe. Tako naj bi kraška vrtača, imenovana Hrpeljski (ali Cerkevni) dol s skoraj desetimi hektarji površine postala park s sprehajalnimi in kolesarskimi potmi, trim stezami, z gozdno učno potjo, otroškimi igrišči, razglediščem, naravnim prireditvenim prostorom, ribnikom, vrtom z avtohtonimi domačimi živalmi, s prostorom za piknike, z manjšim kampom z indijanskimi šotori, brunarico ... Vstop v park bi bil za vse obiskovalce brezplačen, obiskovalci naj bi plačevali le za dodatne aktivnosti. Tako naj bi park ponujal spust po več kot 300 metrov dolgi jeklenici čez vrtačo, dual (dvoboj) za gorske kolesarje, umetno plezalno steno, ki bi jo čim boljše vpeli v naravno okolje, »paint-ball«, lokostrelstvo, »zorbing« (spust po strmini v kroglji) in adrenalinski park s preprekami na višini.

Park naj bi poimenovali Naravni adrenalinski park Hrpelje. Obiskovalce naj bi privabljal s svojo lokacijo na križišču pomembnih prometnih povezav ter zaradi bližine turističnih ciljev, kot so Lipica, Štanjel, Škocjanske jame, Postojnska jama, Kras, Istra, Brkini in Čičarija, hkrati pa tudi z edinstvenostjo, saj naj bi bil takšen park novost v Sloveniji: hkrati bi dolino ohranil zeleno in ne bi posegal v naravno okolje. (Primorske novice, 11. 2. 2008)

Predstavljena inovativna zamisel opozarja na eno od neštetihi možnosti, da splošna spoznanja o privlačnem in spodbudnem okolju za ustvarjalnost

¹⁶ Zanje je bolj pomembno, da se poistovetijo s skupino nastopajočih v prizadevanjih, da dosežejo zmago, in s tem tudi sami podoživljajo, (kot) da so nekoga premagali; to pa je lahko nadomestilo za njihovo siceršnjo podrejeno vlogo na delovnem mestu. Identifikacija in zmaga sta pomembni za tiste, ki sicer ne zmagujejo v svojem življenju.

uveljavljamo v razvojnih programih in urejanju prostora na določenem območju. Tu se nakazujejo usmeritve za lokalne oblasti ter za prostorsko in urbanistično planiranje pri tem, ko si določajo prioritete glede graditve potrebne infrastrukture. Razvojno usmerjena lokalna politika se ne more zamejevati le na to, da bi se odzivala na trenutno večinske preference prebivalcev. Če hoče krepiti *ustvarjalno jedro* lokalnega razvoja, mora upoštevati – četudi manjšinske – želje in prizadevanja tistih, ki tvorijo in ki bodo v prihodnje tvorili to jedro.

Sklepne misli

Ugotavljam, da lahko na podlagi (najnovejših) svetovnih izkušenj in spoznanj izostrimo našo ozaveščenost in usmeritve, kako s prostorsko organizacijo življenjskega okolja krepiti ustvarjalnost ljudi. Razkrival sem številne dileme in možnosti, ki še niso postale predmet zavestnega opredeljevanja. Zato se podaljšuje že utrjena – čeprav preživela – praksa. V besedilu sem podal predvsem izzive, ki terjajo natančnejšo preučitev za konkretna okolja; predstavljal sem primere zlasti za mesto Koper in območje Slovenske Istre. S kritičnim izpostavljanjem doslej neopaženih zamejitev naj bi razširjali okvire integracije raznovrstnosti in s tem povečevali verjetnost za inovacije v prepletanju sprememb v fizičnem in virtualnem prostoru integralnega, vseživljenjskega okolja.

LITERATURA

- Bell, Daniel (1973): *The coming of post-industrial society*, New York, Basic Books.
- Buysse, Didier (2007): *Scientists, get talking ...* Research*eu, December, no 54, str. 29.
- Castells, Manuel (2003): *End of millenium*, Oxford, Malden (Ma), Blackwell.
- Czikszentnialyi, Mihaly (1996): *Creativity*, New York, Harper.
- Florida, Richard (2002): *The rise of the creative class*, slov. prevod: Vzpon ustvarjalnega razreda, Velenje, IPAK, 2005.
- Florida, Richard (2005): *Cities and the creative class*, New York, Routledge.
- Gospodini, Aspa (2002): *European cities in competition and the new 'uses' of urban design*, *Journal of Urban Design*, Vol. 7, no. 1, 59–73.
- Hemlin, Sven, Ahwood, Carl Martin, Martin Ben R. (2004): *Creative knowledge environment*, Cheltenham, UK.
- Jacobs, Jane (1961): *The death and life of great american cities*, New York, Vintage Books.
- Kalc Furlanič, Lea (2008): *Vizija, ki naj ne bo utopija*, *Primorske novice* 28. junija, str. 12.

- Kočevar, Boris, Manca Plazar et al. (2007): Piran – moje mesto, Občina Piran.
- Landry, Charles (1998): Helsinki: Towards a creative city, Helsinki, City of Helsinki, Urban Facts.
- Landry, Charles (2000): The creative city, London, Earthscan.
- Makarovič, Jan (2003): Antropologija ustvarjalnosti, Ljubljana, Nova revija.
- Mlinar, Zdravko (2000): Globalizacija komuniciranja in teritorialne identitete, v: Vregov zbornik, ur. Slavko Splichal, Ljubljana, FDV, 111–120.
- Mlinar, Zdravko (2008): Inovativnost v stanovanjski gradnji in vloga stanovanjskega sklada, Urbani izziv, v tisku.
- Poročilo o izvajanju Nacionalnega programa za kulturo 2004–2007, za l. 2004, Ljubljana, Ministrstvo za kulturo RS, 2006.
- Proefrock, Philip Stephen (2005): Dwelling and work places in the post-industrial era, Oxford, Ohio, Miami University, Department of Architecture.
- Ravbar, Marjan (2007): Zaposlenih v ustvarjalnih poklicih je v Ljubljani skoraj trikrat več od povprečja, Delo FT, 2. julija, str. 14.
- Ravbar, Marjan, David Bole (2007): Geografski vidiki ustvarjalnosti, Ljubljana, Založba ZRC, Georitem 6.
- Scheiner, Joochim, Birgit Kasper (2003): Lifestyles choice of housing location and daily mobility, ISSJ, 176, UNESCO, str. 319–332.
- Teune, Henry, Zdravko Mlinar (1978): Developmental logic of social systems, Beverly Hills, SAGE.
- Toffler, Alvin (1981): The Third Wave, Toronto, Bantam Books.